

„erőszakos germanizálás”-nak. Ha Ráday Gedeon csak a Révai Miklós szerkesztette időszakban kísérte figyelemmel a pozsonyi Magyar Hírmondó sorsát, akkor elég rövid ideig figyelte. A kassai Magyar Museumnak három „irányítója” volt. Ebből Batsányi és Kazinczy nem volt „fő irányító”.

A följebb leírtakból kitetszhetett, hogy a Ráday Gyűjtemény anyagának intenzív feldolgozása sürgető irodalomtörténeti feladat; hogy Ráday Gedeon korszerű, monografikus pályaképének megrajzolása a továbbiakban szintén — jogos — igényként merülhet föl; hogy az itt található Kazinczy-, Vitkovics- és Szemere-kéziratok mellőzése hovatovább akadályozza a kutatást; hogy a vegyes jellegű versgyűjtemények átlapozása, feldolgozása egy adott korszak olvasóközönsége „elvárasi horizont”-jának megismeréséhez segíthet, és ezáltal költői törekvéseket is (legalábbis részben) magyarázhat.

A katalógus készítői megadták a lehetőséget a kutatásnak, hogy az eddiginél egyszerűbben, gyorsabban juthasson hozzá az anyaghoz. Most már a kutatáson a sor, hogy éljen ezzel a felkínált lehetőséggel.

FRIED ISTVÁN

SZÉCHENYI PESTI TERVEI

(1) „A Magyar Levelestár kötetei múltunk leghitelesebb dokumentumaival, levéltárak rejtett kincseivel ismertetik meg az olvasót. A korábbi századok gondolataihoz, szokásaihoz, sorsfordító eseményeihez úgy juthatunk a legközelebb, ha elolvassuk az élmény frissességét, a születő gondolat elevenességét megőrző leveleket. Sorozatunkban közkinccsé tesszük régmúlt korok jelentős magyar személyiségeinek és a hétköznapi egyszerű embereinek levélre bízott közlendőit, és így, a levéltitok megsértése nélkül, mi is címzettek lehetünk.” Ezt ígéri a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyar Levelestár című, 1985-ben indított sorozatának első kötetén a fülszöveg. (*Széchenyi pesti terveit, Válogatás és szerk. Bácskai Vera és Nagy Lajos, fordította Bába István, Vásárhelyi Judit, Ziegler Géza, Budapest, 1985. Szépirodalmi Könyvkiadó 392 p.*) Rögtön leszögezhetjük: nemcsak a vállalkozás üdvözlendő, de az első kötet igazolja is várakozásunkat. Sőt: egészen kiváló könyv született — mind tartalmát, mind használhatóságát tekintve.

Széchenyi az 1820-as évek elején írta naplójába:

„Oly kevés műveltség és oly kevés természetes adottság és erő. (. . .) Muca. Unalom.” (Napló, 1820. július 24.) „Milyen vidék és milyen szármalmas föld!” (Napló, 1823. május 13.) Az előbbi Debre-

cenben írta, utóbbit Szegeden. De a Fertő tó mellett vagy Pesten sem vélekedett másként. Majd lassan — sok-sok személyes és történelmi élmény hatására — megérett benne a már korábban is feszítő cselekvési vágya, s megfelelő teret talált magának. Ezt követte az a negyedszázad, ami alatt Széchenyi igazán elemében érezte magát, amikor egyéni alkotóképessége kibontakozott, s ez a kibontakozás történelmi jelentőségűvé nőtt. Ennek a több mint húsz évnek pontos, hű és hallatlanul izgalmas dokumentuma a kötet. Az első közölt levél 1826 elejéről való, az Akadémia alapításának dokumentuma, az utolsót, a 133.-at Pest városának írta a felelős magyar kormány minisztereként Széchenyi.

(2) Mitől vált e látszólag száraz levélgyűjtemény izgalmas olvasmánnyá?

Kiderül belőle az a rendkívül elszánt küzdelem, amit Széchenyi a húszas-harmincas-negyvenes években elképzeléseinek valóra váltásáért vívott. Leveleiből egy hatalmas gazdasági-társadalmi koncepció körvonalai rajzolódnak ki úgy, hogy ugyanakkor a küzdelem mindig más szinten zajlott: egyrészt a politika szintjén harcolt Széchenyi a program egyes alkotásainak életre hozásáért, másrészt a megvalósításért, a célszerű, hibátlan elrendezésért a mindennapi gyakorlat szintjén. Ennek tudható be, hogy az egyes levelek látszólag apróságokról szólnak, hogy külön-külön olvasva őket esetleg csak egy lóversenyeket kedvelő főúr rendelkezéseinek, vagy egy a híd körüli harcokban saját pártját védő megszállottnak az írásait látjuk. Összeolvastva derül ki a koncepció — nem teoretikus — átgondoltsága és következetessége. 1835-ben, amikorról a legtöbb (31) kiválasztott levél datálódik, Széchenyi foglalkozott a hídtörvény megalkotásával, a lóversennyel, a Harmincad épületével és a bazárral, a kikötő létesítésével, a Kaszinó életben tartásával, a színház létrehozásával. S ezek csak „pesti tervei”, ha ezt kiegészítjük írásaival és egyéb alkotásaival — hogy terveiről ne is beszéljünk —, látható példátlan sokoldalúsága és tettereje. Hiába panaszkodott közben önmagának („Elégge betegem kelek föl. Főfájás. Egészen el.” — Napló, 1835. május 15.) és időnként Tasnernek („Mondhatom, lelkem beteg, egészségem is rossz évégett.” — 1835. november 4.), egy energikus, szívósan, keményen dolgozó, és erejét, munkáját, nagy ritkán eredményeit élvező ember portréja rajzolódik ki előttünk.

Az is a levelek összeolvasásakor derül ki igazán, mennyire nem szabad Széchenyi egyes szavait szó szerint elhinnünk, mennyire politikusnak kellett lennie, hogyan kellett lavírozni, hogy sikeres lehessen. Legjobb példa erre az a három levél, amit egyugyanazon napon, 1838. december 9-én írt, félve, hogy a híd ügye a bécsi államtanácson megfeneklik (pontosabban: úgy látta, hogy az államtanács bármilyen módosító indítványa vagy kifogása alkalmas arra, hogy esetleg éve-

ket késsen az amúgy is csigalassúsággal előrehaladó hídügy). Sándor Mórícot, akinek közbenjárását kérte Metternichnél, arról próbálta meggyőzni levelében, hogy Magyarországon nincs is igazán jelentős ellenzéke a hídnak, hogy a hazai kereskedelem és „technikai művelődés” felvirágoztatásához vezet a kivitelezés; egyúttal épített Sándor Móric vélhető hiúságára is („Ha már egyszer felkaroltad az ügyet, ne ejtsd azt el most.”). Metternichet sokra becsülte ellenfelei között, tartott is tőle: először tehát a legfőbb ellenérvet (a kezdeményezés nem a kormánytól, hanem „alulról” indult) cáfolta meg, megpróbálván bebizonyítani az államkancellárnak: „Főméltóságod tehát egészen barátja az ügynek, csak a formát nem helyesli.” Elsősorban a magyar nemesek megadóztatásával érvelt a magyar nemesi kiváltságokat nem jó szemmel néző hercegnek, és az elutasítás várható visszhangját festette Metternich elé. Közben pedig, rejtetten bár, de többször is fenyegetően intett: az elutasítás következményeképpen „a magyar nemesség sohasem fogja többé ismét rászánni magát arra, hogy *jószántából és törvényesen* — ami pedig fontos — maga tegye az első lépést”, valamint abban az esetben, „a közönség gyűlélete a kormányt fogja érni.” Kolowrat gróf elsősorban a gazdasági ügyekért volt felelős, Széchenyi tehát amellett, hogy — helyenként szó szerint — megismételte a Metternichnek írottakat, másként érvelt: „enélkül, legalább az én hitem szerint, Magyarországból sohasem válhatik valami, sőt ezen ország lesz mindig oka annak, ha az osztrák monarchia financiai soha tőkéletes rendbe nem jöhetnek”.

Széchenyi állandóan versenyt futott: önmagával, önmaga — úgy érezte: apadó — erejével, a többiek lassúságával, a lemaradás fokozódásával, a tehetetlenkedéssel, egyszóval az idővel. Ezért nem értette Sina bárót, akit máskülönben megbízható gazdasági szakembernek, tőkeerős bankárnak és mindezekért állandó szövetségesnek tekintett, miért habozik, hogy olcsóbban szerezze be a láncokat: „mind ez idáig sem értem meg, hogy az időt, ezt a legeslegnagyobb földi kincsét, mily kevéssé vette Ön mindig számba!” — írta megrovóan a bankárnak (1846. április 12). Néhány nappal később Tierney Clarknak is epanaszolta: „E tekintetben a báró számomra kész talány! Mily meglepő tehetsége a *pénz* megtakarítására, s mily rossz az *idő* megtakarítására!” (1846. április 16.) A megvalósítás és különösen az eredmény mindig lemaradt Széchenyi elképzelései mögött: egy-egy alkotásával öt-tíz-húsz évig is foglalkozott. Mire az első hideggyesületi tervből törvény lett, négy év telt el, mire szerződés, hat év, hogy az első cölöpöket leverjék, hét év kellett, s míg végre átadták a Lánchidat — ezt Széchenyi Döblingből kísérhette már csak figyelemmel —, tizenhét.

Széchenyi nem foglalkozott azzal, ami már elkészült, nem lelken-dezett, legfeljebb néhány boldog mondatban összefoglalta a sikert,

majd az újabb feladatokra tért rá. Nem is tehetett másképp: sikerei mindig részsikerek voltak csak. Ismét a Lánchidat véve például: először a Hídegyesületet kellett létrehozni, majd megküzdeni az országgyűlés mindkét tábláján a törvény keresztülviteléért. Közben az újabb és újabb ütközetek: Sina báró megnyerése, Tierney Clark meggyőzése és elfogadtatása, a két város ellenkezésének legyőzése, vita a többi híd-koncepcióval, a többi bankárral, tervezővel, szállítóval. Majd a királyi jóváhagyás kicsikarása következett, aztán a katonai raktárak megszerzése, a vám elengedtetése — ezért többször is meg kellett harcolnia —, a láncok beszerzése. Az egyes eredmények tehát nem a megoldást, a feladat lezárását jelentették, csak újabb lépcsőfokok.

Miközben Széchenyi nyilvánvalóan törekedett a — nevezzük most egyszerűen így — „közjó” elérésére, sohasem hagyta figyelmen kívül saját érdekeit. Gondosan vigyázott ugyan, hogy politikusi tisztességén folt ne essék, ugyanakkor nem valamiféle önfeláldozó-karitatív szándék vezette. Mintha azon meggyőződését, hogy az érdek hathatósabb motorja egy gazdaságnak, mint a hazafiúi lelkesedés, saját példájából vette volna, és saját tetteire is alkalmazta. Legfontosabb alkotásaiban vagyonaival nem nagyon vett részt, ahol viszont befektetett, ott ügyelt arra, hogy ne dobja ki a pénzt. Budapest kiépítése során új Harmincad-hivatalt, bazárt, saját házat tervezett, amelyek — ezzel is foglalkozott — jövedelmezők lettek volna. Közjó és önérdék nála össze fonódtak az alkotásban.

(3) A Magyar Levelestár e kötete remekül használható, áttekinthető és pontos. A levelek számozva, időrendben követik egymást, mindegyik fölött ott a címzett és a dátum, s ugyanezeket az adatokat megtaláljuk a jól kezelhető tartalomjegyzékben. A levelek sorrendjében olvashatók a jegyzetek (lelőhely, szövegkiadás; az idegen nyelvű szövegek fordítása; rövid magyarázatok). Ezt szómagyarázatok, névmagyarázatok és névmutató egészíti ki. Igaz: véleményem szerint helynévjegyzékre is szükség lett volna. Ezáltal elkerülhették volna a szerzők a helynevek, pesti épületek nevének állandó ismétlését (pl. József tér, pesti sziget, Ullmann-féle ház, Kereskedők Csarnoka stb.), másrészt pompásan segítette volna az eligazodást a reformkori Budapesten (ne felejtjük, hogy a könyv címe *Széchenyi pesti terveit*).

Két utószót találunk: először a Bácskai Vera jegyezte rész a könyv koncepcióját foglalja össze, Széchenyi alakját és tevékenységét értékeli. Nagy Lajos sorra veszi az egyes intézményeket és célokat, s röviden összefoglalja ezek történetét, alapítását, sorsát. Mindez kíváncsian segíti az eligazodást az események, emberek és helyszínek kusza szövevényében. A még pontosabb eligazítás kedvéért a kevésbé ismert tények több szót érdemeltek volna. Széchenyi „városszépítési törekvései” között szükséges lett volna a sétányról (az Újépület előtti — Szabadság téri — sétaterről) és a Veréb utcai (Széchenyi utcai) telek

sorsáról is beszélni, hiszen ezekről találhatunk leveleket a gyűjteményben (117. sz. levél és 26. sz. kép illetve 123. sz. levél). Az Alagút című részben hiányzik az alagút tervezőjének keresztneve: Adam Clark teljes nevének kiírásával elkerülhető lenne egy esetleges félreértés (mert három sorral előbb még William Tierney neve szerepel a szövegben). Hiányzik a vasút említése is az utószóából, pedig a Budapest központú, centrális vasúthálózat is Széchenyi koncepciójának része volt (ld. a 95. és a 98. sz. leveleket, illetve az 1848-ban a neve alatt megjelent közlekedésügyi tervezetet). A kötet képanyaga is a gondos válogatást dicséri, a képek jegyzéke pedig szintén precízen útbaigazít. Hiányoltam viszont, hogy az ábrázolások keletkezésének idejét csak néhány esetben tüntették föl a képaláírások. A 20. sz. ábránál szükséges lett volna megemlíteni, hogy nemcsak hídbárcák, hanem két, az Alagúthoz használatos bárca is látható itt.

(4) Befejezésül: ez a kiváló kötet ráirányítja a figyelmet a Széchenyi-életmű kiadásának szükségességére. Öröndetes tény, hogy az utóbbi években egyre többet olvashatni Széchenyitől. Az új kiadások sorát a válogatott és fordított *Napló* nyitotta meg, majd részben reprint (*Hitel, Világ, Stádium, Hunnia, A Kelet népe, Magyar Játékszínről, Balatoni Gőzhajózás*), részben új (*A Magyar Akadémia körül*) kötetek, valamint különböző válogatások (*Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához; Széchenyi István—Wesselényi Miklós: Feleselő naplók*) követték. Mindez azonban nem feledtetheti, hogy — több félbemaradt kísérlet után — szükség lenne egy Széchenyi-összkiadásra. Megérné — sokat tanulhatnánk belőle.

FENYŐ D. GYÖRGY